

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

ПЕНЦАК Віталій Ігорович

Фіскальний потенціал малого підприємництва /
Fiscal Potential of Small Businesses

спеціальність: 072 - Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
освітньо-професійна програма – Фіскальне адміністрування

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФФАм-21
В. І. Пенцак

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, О. В. Петрушка

Кваліфікаційну роботу допущено до захисту:

" ___ " _____ 2025 р.

Завідувач кафедри
_____ **А. І. Крисоватий**

ТЕРНОПІЛЬ - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІСКАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	6
1.1. Сутність та економічна природа малого підприємництва.....	6
1.2. Технології оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні.....	14
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ОПОДАТКУВАННЯ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ.....	21
2.1. Аналіз податкових надходжень від суб'єктів малого бізнесу до бюджетів різних рівнів.....	21
2.2. Фіскальна роль єдиного податку як форми оподаткування малого бізнесу.....	29
РОЗДІЛ 3. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ФІСКАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЛОГО БІЗНЕСУ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	39
ВИСНОВКИ.....	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	51

ВСТУП

Актуальність теми. Становлення та розвиток малого підприємництва в Україні є одним з ключових чинників формування конкурентоспроможної національної економіки та забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку держави. В умовах трансформаційних процесів, посилення глобальної конкуренції та воєнних викликів малий бізнес перетворюється на важливий інструмент відновлення економіки, створення робочих місць, зміцнення фінансової бази територіальних громад і розширення внутрішнього ринку. Особливої актуальності дослідження набуває в період воєнного стану та післявоєнної реконструкції, коли підприємець стає суб'єктом, здатним швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища, гнучко адаптувати бізнес-модель і забезпечувати зайнятість населення.

Незважаючи на значний потенціал, сектор малого підприємництва в Україні стикається із системними бар'єрами, що стримують його розвиток: високий рівень адміністративного навантаження, нестабільність регуляторної політики, тінізація економічної діяльності, недостатня інтеграція у глобальні виробничі ланцюги та обмежені фінансові можливості. У цьому контексті особливого значення набуває формування ефективної системи оподаткування малого бізнесу, що має забезпечувати баланс між фіскальними потребами держави та стимулюванням підприємницької активності.

Проблематика розвитку малого підприємництва та формування його фіскального потенціалу широко представлена у наукових працях українських та зарубіжних вчених. Теоретичні засади та соціально-економічну роль малого бізнесу розкривали Базилевич В.Д., Бланк І.О., Варналій З.С., Лібанова Е.М., які визначали його як основу конкурентної економіки та соціальної стабільності. Особливості функціонування та фіскальної ролі спрощеної системи оподаткування вивчали Валігура В.А., Герчаківський С.Д., Горин В.П., Десятнюк О.М., Коцюруба О.М., Крисоватий А.І., Сідляр В.В. Тітенко З.М. наголошуючи на необхідності оптимізації податкових режимів та підвищення стимулюючої ролі податків.

Актуальність даної теми посилюється ще й тим, що після початку повномасштабної війни значно зросла кількість самозайнятих громадян, мікробізнесів і локальних ініціатив, що потребують простих і доступних механізмів оподаткування. Водночас різко знизилися доходи бюджетів, що зумовлює підвищену потребу у виявленні внутрішніх фіскальних резервів, зокрема через підвищення ефективності адміністрування малого бізнесу. Таким чином, дослідження фіскального потенціалу малого підприємництва є необхідною передумовою для побудови нової стратегії економічного відновлення України.

Мета і завдання дослідження. Метою дипломної роботи є аналіз фіскального потенціалу малого підприємництва в Україні, оцінка податкових надходжень від суб'єктів малого бізнесу, узагальнення зарубіжного досвіду та формування на цій основі пропозицій щодо модернізації податкової політики України.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань:

- визначити сутність малого підприємництва та його роль у ринковій економіці;
- охарактеризувати діючу систему оподаткування суб'єктів малого бізнесу;
- оцінити фіскальну роль єдиного податку та інших податкових інструментів у формуванні доходів бюджету;
- дослідити сучасні тенденції надходжень від малого бізнесу в Україні;
- проаналізувати зарубіжний досвід використання фіскального потенціалу малого бізнесу;
- обґрунтувати пріоритетні напрями модернізації податкової політики України.

Об'єкт дослідження – процес оподаткування суб'єктів малого підприємництва.

Предмет дослідження – фіскальний потенціал малого підприємництва та механізми його реалізації.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано

загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: аналіз і синтез – для узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності малого підприємництва; статистичний метод – для оцінки динаміки податкових надходжень; порівняльний аналіз – для зіставлення національних і зарубіжних моделей оподаткування; графічний метод – для наочного відображення результатів; логічне узагальнення – для формування висновків і пропозицій щодо модернізації системи оподаткування малого бізнесу.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості впровадження запропонованих заходів у діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування з метою оптимізації податкових надходжень, створення сприятливого бізнес-середовища та стимулювання розвитку малого підприємництва.

Апробація результатів роботи. Апробація результатів дослідження відбулася на Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів і молодих вчених «Фінанси та облік в умовах глобальної невизначеності та безпекових ризиків, м. Тернопіль, 27 травня 2025 р.» (тема доповіді: «Вплив спрощеної системи оподаткування на фіскальний потенціал місцевих бюджетів»). Також тези доповіді розміщено у збірнику наукових праць кафедри фінансів ім. С.І. Юрія Західноукраїнського національного університету «Фінансове забезпечення сталого розвитку» (тема публікації: «Податковий потенціал малого підприємництва як чинник економічного розвитку держави»).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний текст складає 54 сторінки (основний – 50) і включає 8 таблиць та 7 рисунків. Список використаних джерел налічує 40 одиниць і розміщений на 4 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІСКАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

1.1. Сутність та економічна природа малого підприємництва

Сектор малого бізнесу відіграє провідну роль у забезпеченні адаптивності та конкурентоспроможності ринкової економіки. Він забезпечує створення робочих місць, насичення ринку товарами і послугами, формування стабільної податкової бази, а також сприяє розвитку середнього класу – основи соціально – економічної стабільності суспільства .

В умовах сучасної української економіки мале підприємництво набуває стратегічного значення, оскільки воно здатне компенсувати обмеження великого капіталу, сприяти децентралізації виробництва, підтримувати місцеві бюджети та створювати основу для розширення фіскального простору держави. Розвиток цього сектору є однією з передумов забезпечення економічної стійкості, особливо в умовах післявоєнного відновлення економіки України.

Таким чином, мале підприємництво слід розглядати як комплексне соціально-економічне явище, яке поєднує економічну активність суб'єктів господарювання з реалізацією фіскальних інтересів держави. Його сутність виявляється у взаємозв'язку між підприємницькою ініціативою, економічною свободою та здатністю генерувати бюджетні ресурси.

У науковій літературі існує значна кількість підходів до визначення сутності малого підприємництва. Деякі з них подано у табл. 1.1.

Здійснивши аналіз основних підходів сучасних науковців до трактування поняття «мале підприємництво» ми дійшли до висновку, що цю дефініцію слід розуміти «як типологічну форму підприємництва, засновану на прийнятті інноваційних рішень щодо раціонального використання наявного ресурсного потенціалу, яка характеризується свободою вибору методів та форм

менеджменту та здійснюється з метою максимізації прибутку» [21].

Таблиця 1.1

Наукові підходи до визначення поняття «мале підприємництво»

№	ПІБ автора	Сутність поняття
1.	О. Гетьман	мале підприємництво – це самостійна господарська діяльність малих підприємств та громадян-підприємців, яка ведеться з метою отримання прибутку
2.	О. Білорус	мале підприємництво – це особливий підвид підприємництва, що полягає у створенні і практичній реалізації нового економічного процесу або здійсненні особливого внеску у вже існуючий економічний процес, пов'язаний із підприємницькою діяльністю громадян – фізичних осіб та з функціонуванням малих підприємницьких структур різних форм власності та організаційно-правових форм з метою отримання прибутку за умови особистої зацікавленості суб'єкта підприємництва в ній і необхідності задоволення при цьому певних потреб суспільства
	Н. Волощук	мале підприємництво є особливим видом господарської діяльності з врахуванням творчих здібностей підприємця та інноваційних підходів, що базується на самозайнятості підприємців та членів його родини, власному ризику і майновій відповідальності, спрямований на отримання прибутку та за певними критеріями визначений чинним законодавством
4.	О. Матусова	мале підприємництво – сектор регіональної економіки, в якому функціонують суб'єкти підприємницької діяльності різних організаційно-правових форм, що здійснюють самостійну, інноваційну, систематичну, на власний ризик господарську діяльність з метою отримання економічного і соціального ефекту
5.	О. Черняєва та А. Гриненко	під малим підприємництвом розуміється не тільки цілеспрямована підприємницька діяльність фізичної чи юридичної особи, що пов'язана з підвищеним ризиком, заснована на використанні інноваційної ідеї, основною метою якої є максимізація прибутку за рахунок виробництва і продажу товарів, виконання різних робіт і надання різноманітних послуг з обов'язковим дотриманням норм законодавства, а також відповідність критеріям віднесення до малого підприємництва
6.	В. Фролова	мале підприємництво є самостійним органічним елементом ринкової економіки, який базується на ініційованій ризиковій господарській діяльності малих підприємств та фізичних осіб-підприємців з метою отримання додаткового прибутку
7.	О. Пукало	мале підприємництво – це самостійна діяльність, пов'язана з виробництвом продукції, наданням послуг тощо з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними і юридичними особами, що зареєстровані як суб'єкт підприємницької діяльності, передбачені законодавством

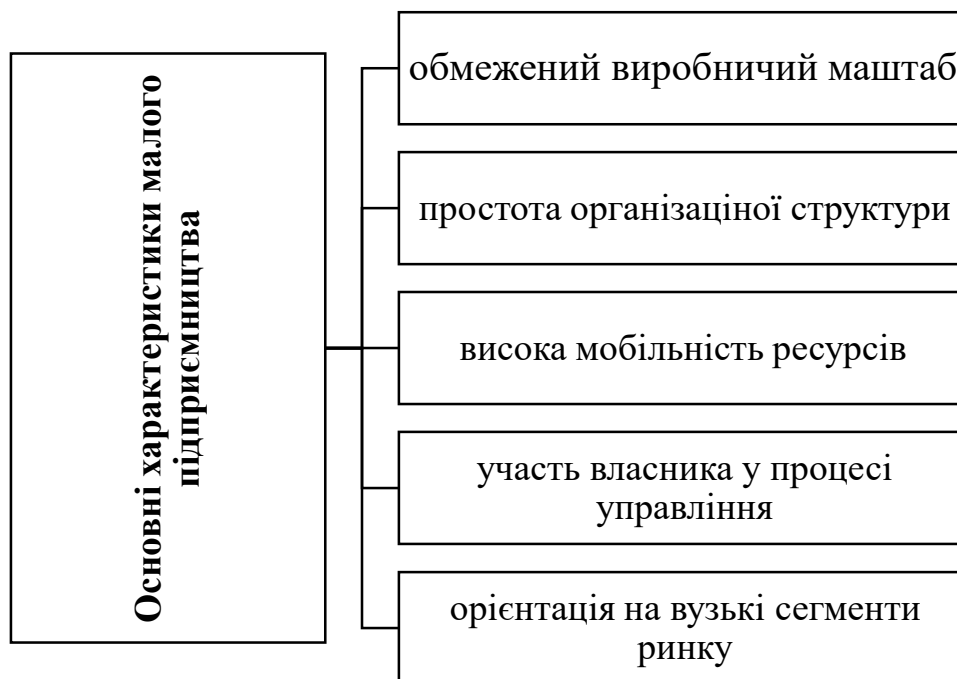
Джерело [21].

Відповідно до економічної природи мале підприємництво поєднує у собі елементи економічної свободи, самостійності та відповідальності за результати

господарювання. Воно забезпечує реалізацію підприємницької ініціативи населення, сприяє створенню робочих місць, стимулює конкуренцію та формує передумови сталого економічного розвитку.

Сутність малого підприємництва проявляється через його ключові характеристики, які зображено на рис. 1.1.

- обмежений виробничий масштаб, що дає змогу швидко реагувати на зміни економічного середовища;
- простота організаційної структури, яка знижує транзакційні витрати;
- висока мобільність ресурсів та здатність оперативно змінювати вид діяльності;
- підприємницький характер управління, який часто ґрунтується на особистій участі власника;
- локальність ринку та орієнтація на вузькі сегменти.

Рис. 1.1. Основні характеристики малого підприємництва.

Джерело: складено автором.

Особливістю малого бізнесу є його подвійна економічна природа. З одного боку, він виступає суб'єктом ринкових відносин, який діє на конкурентних засадах, а з іншого – виконує важливу соціально-фіскальну

функцію, оскільки забезпечує суттєву частку доходів бюджетів різних рівнів і сприяє формуванню стабільної зайнятості. Тому, мале підприємництво є не лише каталізатором економічного розвитку, а й джерелом формування фіскального потенціалу держави.

Фіскальний аспект функціонування малого бізнесу полягає в тому, що діяльність таких суб'єктів безпосередньо впливає на дохідну частину бюджетів усіх рівнів. Малі підприємства сплачують податки та збори, а також створюють робочі місця, з яких сплачується податок на доходи фізичних осіб, єдиний соціальний внесок та інші обов'язкові платежі, що забезпечує стале надходження коштів до бюджетів та стимулює соціально-економічний розвиток територій. Відтак, фінансова спроможність держави значною мірою залежить від активності малого бізнесу, який формує основну частку податкових надходжень, тобто реальний потенціал податкової системи.

Класифікація підприємств за розмірами має важливе значення для визначення державної політики підтримки бізнесу, формування податкових режимів та оцінювання фіскального потенціалу. У міжнародній практиці розмір підприємства визначається за кількісними критеріями – чисельністю працівників, обсягом річного доходу (виручки) та балансом активів .

В Україні законодавчо встановлені критерії для визначення належності підприємств до певної категорії містяться у Господарському кодексі України (ст. 55) [6] та Законі України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва» [12]. Згідно з чинним законодавством, «до малих підприємств належать суб'єкти господарювання, у яких середня кількість працівників протягом звітного періоду не перевищує 50 осіб, а річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує еквівалент 10 млн євро» [6] (табл. 1.2).

Окрім малих підприємств, українське законодавство виокремлює також мікропідприємства, які мають середню кількість працівників до 10 осіб та річний дохід не більш як 2 млн євро. Цей сегмент, як правило, охоплює значну частку фізичних осіб-підприємців (ФОП), діяльність яких також формує помітний обсяг податкових надходжень – насамперед через сплату єдиного

податку та ПДФО. Саме мікро- і малі підприємства створюють основу фіскального потенціалу локального рівня, тобто забезпечують надходження до бюджетів територіальних громад.

Таблиця 1.2

Класифікація суб'єктів господарювання відповідно до законодавства України

Суб'єкти господарювання		Показник	
		Середньооблікова чисельність працюючих, осіб	Обсяг річного доходу, млн. євро
Суб'єкт мікропідприємництва	Фізичні особи	Не більше 10	Не більше 2
	Юридичні особи	Не більше 10	Не більше 2
Суб'єкт малого підприємництва	Фізичні особи	Не більше 50	Не більше 10
	Юридичні особи	Не більше 50	Не більше 10
Суб'єкт середнього підприємництва	Юридичні особи	50-250	10 - 50
Суб'єкт великого підприємництва	Юридичні особи	Більше 250	Більше 50

Джерело: складено автором на основі [6; 12].

З позиції податкової системи, визначення розміру підприємства має прямий вплив на режим оподаткування, обсяг звітності та можливість користування податковими пільгами. Малі підприємства в Україні мають право застосовувати спрощену систему оподаткування, яка передбачає сплату єдиного податку за фіксованими ставками залежно від групи платника. Це не лише зменшує адміністративне навантаження, а й сприяє підвищенню рівня податкової дисципліни, розширюючи фіскальну базу держави.

Оцінка фіскального потенціалу малого підприємництва вимагає врахування не лише кількісних критеріїв, а й якісних характеристик – рівня прибутковості, продуктивності праці, фінансової стійкості та інноваційності підприємств. Адже навіть за однакової чисельності працівників малі підприємства різних галузей можуть мати кардинально різну податкову спроможність і, відповідно, різний внесок у формування бюджетних доходів.

Ключовою особливістю малого бізнесу є його соціальна орієнтація – спрямованість на забезпечення зайнятості, самозайнятості населення та формування середнього класу. Саме через це сектор малих підприємств часто

розглядають не лише як економічну, а й як соціально-економічну систему, що виконує функції стабілізації суспільного розвитку.

Основні функції малого підприємництва [1]:

➤ Економічна функція. Малі підприємства забезпечують виробництво товарів і послуг, що задовольняють потреби локальних ринків, сприяють розвитку конкуренції, формують структуру ВВП. За даними Державної служби статистики України у 2024 році частка малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції становила близько 34%, а їх внесок у створення доданої вартості – понад 40%. Це свідчить про значну роль малого бізнесу у формуванні національного економічного потенціалу.

➤ Соціальна функція. Малий бізнес виступає важливим чинником зайнятості населення. У структурі економічно активного населення частка зайнятих у малому підприємстві перевищує 50%, а питома вага фізичних осіб-підприємців (ФОП) у загальній кількості суб'єктів господарювання становить понад 85%. Таким чином, цей сектор формує основу соціальної стабільності, знижує рівень безробіття та сприяє розвитку самозайнятості.

➤ Інноваційна функція. Завдяки гнучкості управління та невеликим масштабам діяльності, малі підприємства швидше впроваджують нові технології, бізнес-моделі та цифрові рішення. Це особливо актуально для сучасного етапу розвитку економіки України, орієнтованої на цифровізацію, енергоефективність та екологічну трансформацію.

➤ Фіскальна функція. Малий бізнес формує суттєву частку податкових надходжень, особливо на місцевому рівні, що підкреслює його роль у реалізації політики фінансової децентралізації. Через сплату єдиного податку, податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), військового збору та єдиного соціального внеску (ЄСВ) малі підприємства забезпечують сталі надходження до бюджетів різних рівнів. Саме ця функція створює основу фіскального потенціалу малого підприємництва, який визначає спроможність держави фінансувати суспільні потреби без шкоди для підприємницької активності.

➤ Структурна функція. Малі підприємства сприяють децентралізації

економіки, розвитку місцевих громад та регіонів. Їх діяльність дозволяє формувати економічну самодостатність територій, збільшувати податкову базу та зменшувати міжрегіональні диспропорції.

Фіскальний потенціал малого підприємництва є похідною від рівня реалізації функцій. Зокрема, економічна активність та прибутковість визначають обсяг бази оподаткування, соціальна функція впливає на обсяги сплати ЄСВ та ПДФО, а інноваційна діяльність сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємств, розширенню ринку праці й зростанню податкових надходжень.

У сучасних умовах трансформації економіки України мале підприємництво відіграє ключову роль у забезпеченні фіскальної стабільності держави. Його розвиток визначає не лише динаміку економічного зростання, а й здатність бюджетної системи акумулювати фінансові ресурси, необхідні для виконання соціальних і економічних функцій держави.

Під фіскальним потенціалом малого підприємництва розуміють сукупність можливостей цього сектору забезпечувати надходження до бюджетів усіх рівнів шляхом сплати податків, зборів та обов'язкових платежів, а також через непрямий вплив на формування податкової бази.

До структури фіскального потенціалу малого бізнесу можна віднести такі елементи:

- податковий потенціал, який визначається обсягом і стабільністю сплати податків (єдиний податок, ПДФО, ЄСВ, військовий збір, місцеві податки).
- інвестиційний потенціал, що пов'язаний із залученням фінансових ресурсів у розвиток виробництва та розширенням бази оподаткування.
- соціальний потенціал, який проявляється через створення робочих місць і збільшення доходів населення, що формує додаткові фіскальні ресурси.
- регіональний потенціал, який відображає можливості малого бізнесу щодо наповнення місцевих бюджетів і сприяє розвитку фінансової децентралізації.

В Україні мале підприємництво є одним із найчисленніших платників податків. За даними Державної податкової служби, у «2024 році близько 98% усіх зареєстрованих суб'єктів господарювання належали до категорії малих, у тому числі фізичних осіб-підприємців (ФОП) – понад 1,8 млн осіб» [7].

Малі підприємства забезпечують: «понад 40% надходжень єдиного податку; понад 50% надходжень ПДФО (через оплату праці найманих працівників і власну діяльність ФОПів); вагомі обсяги сплати ЄСВ та місцевих податків (земельного, податку на нерухомість, транспортного збору тощо)» [7]. Таким чином, малий бізнес виступає базовим елементом фіскальної системи, який формує значну частину доходів бюджетів, особливо на рівні територіальних громад.

Особливе значення мале підприємництво має для місцевого самоврядування. Завдяки сплаті єдиного податку, податку на майно, орендної плати за землю та ПДФО, малі підприємства формують основу доходів місцевих бюджетів. У системі децентралізації це сприяє зміцненню фінансової самостійності громад, створенню умов для регіонального розвитку та формуванню сталих джерел фінансування соціальних програм, інфраструктурних проєктів і підтримки місцевої зайнятості. Таким чином, розвиток малого підприємництва є не лише економічною, а й фіскальною передумовою ефективної децентралізації.

Держава, усвідомлюючи значення малого бізнесу для формування бюджетних ресурсів, застосовує низку фіскальних інструментів підтримки, серед яких: спрощена система оподаткування – сплата єдиного податку замість кількох загальнодержавних, що знижує адміністративне навантаження; податкові пільги та відстрочки для підприємців, що діють у пріоритетних галузях або в регіонах, які потребують відновлення; державні програми компенсації відсоткових ставок за кредитами для малих підприємств (зокрема програма «5 – 7 – 9%»); цифровізація податкового адміністрування, що спрощує взаємодію бізнесу з податковими органами.

Ці заходи сприяють розширенню фіскального простору держави, оскільки

стимулюють добровільну сплату податків, легалізацію доходів і зростання кількості платників.

Фіскальна стійкість держави значною мірою залежить від розширення податкової бази малого бізнесу, зменшення тіньового сектору та ефективного адміністрування податків. Підтримка малого підприємництва стає інструментом економічної стабілізації та збалансування бюджетної системи України.

1.2. Технології оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні

Після набуття Україною незалежності у 1991 р. держава почала формувати власну податкову систему, орієнтуючись на досвід країн Центрально-Східної Європи. У першій половині 1990-х років податкове законодавство було складним, багаторівневим і орієтованим передусім на великі промислові підприємства. Для малих фірм і фізичних осіб-підприємців це означало високе податкове навантаження, громіздку звітність і практичну неможливість легального ведення бізнесу.

За даними Міністерства економіки, у 1995 році в Україні офіційно функціонувало лише близько 100 тис. малих підприємств, а понад 60% підприємницьких ініціатив перебували в тіні. Саме тому виникла потреба у створенні спрощеного податкового режиму, який би забезпечив легалізацію діяльності дрібних підприємців і стимулював розвиток малого бізнесу.

Першим кроком до системного врегулювання стала «Постанова КМУ від 13 липня 1998 р. № 507 Про заходи щодо забезпечення розвитку і державної підтримки малого підприємництва», яка визначила необхідність введення спеціального режиму оподаткування. На виконання цієї постанови 3 липня 1998 р. Президент України підписав Указ № 727/98 Про спрощену систему

оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» [29].

Цей документ став основою сучасної спрощеної системи оподаткування (ССО). Указ передбачав: можливість переходу на єдиний податок замість сплати кількох інших (податку на прибуток, ПДВ, прибуткового податку тощо); фіксовану ставку єдиного податку, що визначалася місцевими органами влади; спрощений порядок ведення обліку – без складних бухгалтерських реєстрів; щомісячну сплату єдиного податку у визначеному розмірі; спрощену звітність – квартальну декларацію на одній сторінці. Основним завданням було спростити відносини малого бізнесу з державою, зменшити обсяг неформальної зайнятості, забезпечити стабільні надходження до місцевих бюджетів, а також створити стимули для самозайнятості населення. Цей режим одразу набув популярності, за даними ДПС України вже у 1999 р. понад 250 тис. ФОП перейшли на спрощену систему.

Починаючи з 2000 р., законодавство неодноразово удосконалювалося. У 2003 р. спрощену систему було поширено й на юридичних осіб (малі підприємства), що дало поштовх для легалізації малого бізнесу. Ставки єдиного податку визначалися у межах від 20 до 200 грн для ФОП, та 6% (з ПДВ) або 10% (без ПДВ) для юридичних осіб. Було також спрощено процедури обліку, дозволено використання патентної системи для окремих видів діяльності.

Тому, можна стверджувати, що саме запровадження єдиного податку сприяло формуванню середнього класу підприємців та стало соціальним стабілізатором у період економічних криз.

Наступним ключовим етапом стало ухвалення Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI [27], який набув чинності з 1 січня 2011 р. Уперше спрощену систему було закріплено в окремому розділі XIV «Спеціальні податкові режими». Кодекс установив нову класифікацію груп платників єдиного податку – чотири групи з різними ставками, критеріями доходу та кількістю найманих працівників (табл. 1.3).

Необхідно зазначити, що конкретні ставки встановлюються органами місцевого самоврядування. І те, що згідно з пп. 291.4.1 ПКУ, «не враховуються

наймані працівники, які перебувають у відпустці у зв'язку з вагітністю і пологами та у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею передбаченого законодавством вік, а також працівники, призвані на військову службу під час мобілізації, на особливий період» [27].

Таблиця 1.3

Характеристика груп платників єдиного податку станом на 01.01.2025 р

Група	Платники	Річний ліміт доходу	Кількість працівників	Ставка податку
I	ФОП без найманих працівників (роздрібна торгівля на ринках; побутові послуги)	1 336 000 грн (167 МЗП)	0	До 10% ПМ (302,80 грн/місяць)
II	ФОП до 10 працівників (виробництво/продаж товарів; послуги населенню та платникам ЄП)	6 672 000 грн (834 МЗП)	До 10	До 20% МЗП (1 600 грн/місяць)
III	ФОП або юридичні особи без обмежень за видами діяльності (крім заборонених ПКУ)	9 336 000 грн (1 167 МЗП)	Не обмежено	5% (без ПДВ) або 3% (з ПДВ)
IV	Сільськогосподарські товаровиробники	Без ліміту (залежить від площі угідь)	Не обмежено	0,19 – 6,33% від нормативної грошової оцінки землі

Джерело: складено автором на основі [27].

Перелік видів діяльності, які не мають права перебувати на спрощеній системі/єдиному податку, визначено у п. 291.5 Податкового кодексу України. Цей пункт містить перелік видів діяльності, здійснення яких не дає права суб'єкту господарювання бути на спрощеній системі оподаткування / платником єдиного податку (для груп I – III). Це – важливий елемент контролю: система спрощеного оподаткування для малих підприємств передбачає певні обмеження, щоб уникати «перекладання» великих або специфічних бізнесів під пільговий режим.

Отже, нами сформовано на основі ПКУ вибіркового, проте достатньо широкого «перелік видів діяльності, здійснення яких відразу виключає право бути на спрощеній системі / бути платником єдиного податку I-III груп:

- організація та проведення азартних ігор, випуск та проведення

лотерей;

- валютно-обмінна діяльність (обмін іноземної валюти) – суб'єкт, що здійснює таку діяльність, не може бути на спрощенці;
- виробництво, експорт, імпорт, продаж підакцизних товарів (за винятком: роздрібною продажу паливно-мастильних матеріалів у ємностях до 20 л; або фізичними особами – роздріб продаж пива, сидру, пері (без додання спирту) та столових вин);
- видобуток, виробництво, реалізація дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, у тому числі органогенного утворення (крім виробництва/постачання/продажу ювелірних та побутових виробів із зазначених металів/каміння);
- видобуток, реалізація корисних копалин, окрім реалізації корисних копалин місцевого значення;
- діяльність у сфері фінансового посередництва, за винятком страхування, яке здійснюється агентами та відповідно до Закону Про страхування;
- діяльність з управління підприємствами;
- надання поштових послуг (крім кур'єрської діяльності); надання фіксованого телефонного зв'язку з правом технічного обслуговування й експлуатації телекомунікаційних мереж, мобільного зв'язку, технічне обслуговування телекомунікаційних мереж, мереж ефірного теле- і радіомовлення, тощо;
- продаж предметів мистецтва та антикваріату; діяльність з організації торгів (аукціонів) виробами мистецтва, предметами колекціонування або антикваріатом;
- фізичні особи-підприємці, які здійснюють технічні випробування і дослідження (група 74.3 КВЕД) або діяльність у сфері аудиту;
- ФОП, які надають в оренду земельні ділянки $> 0,2$ га, житлові приміщення > 400 м², нежитлові приміщення > 900 м² - не мають права бути на спрощеній системі;

- страхові (перестрахові) брокери, банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії, інші фінансові установи;
- суб'єкти господарювання, у статутному капіталі яких частка, що належить юридичним особам, які не є платниками єдиного податку, дорівнює або перевищує 25%;
- представництва, філії, відділення інших юридичних осіб, які не є платниками єдиного податку;
- фізичні та юридичні особи-нерезиденти;
- платники податків, які на день подання заяви про реєстрацію як платника єдиного податку мають податковий борг, крім безнадійного, що виникли внаслідок форс-мажор» [27].

Також необхідно зазначити, що згідно з пунктом 291.5 ПКУ, «не можуть бути платниками єдиного податку IV групи (сільськогосподарські товаровиробники) суб'єкти господарювання у яких понад 50% доходу від реалізації власно виробленої сільгосппродукції та продуктів її переробки припадає на декоративні рослини (виняток – зрізані квіти, вирощені на власних угіддях, та продукти їх переробки), чи діяльність яких належить до КВЕД 01.47-01.49 (розведення птиці, із частиною практики перепелів, страусів) і 10.12 (виробництво м'яса свійської птиці) – із зазначеними обмеженнями, або коли суб'єкт має податковий борг на 1 січня» [27].

Після подій 2014 р. Україна почала реформування податкового адміністрування. У 2015 р. зменшено кількість податків із 22 до 11, а для спрощенців – встановлено єдину звітність. З 2016 р. введено електронний кабінет платника, систему електронних фіскальних чеків (e-Receipt) та єдиний рахунок для сплати податків. У 2020 р. було підвищено пороги доходу для груп I – III, що пристосувало ССО до інфляційних умов. Від 2022 р. під час воєнного стану було запроваджено тимчасовий режим «2% від доходу» для III групи платників (замість 5%), що дало змогу бізнесу працювати в спрощених умовах.

Після 2023 р. цей режим було поступово скасовано.

Станом на 2025 рік спрощена система оподаткування залишається основним режимом для приблизно 1,8 млн ФОП, з яких близько 85% працюють на I – III групах [7]. Єдиний податок становить близько 60% усіх податкових платежів, сплачених малим бізнесом, і є одним із найбільш ефективних інструментів детінізації економіки.

Єдиний податок відіграє значну роль у формуванні сприятливого податкового середовища для суб'єктів малого підприємництва, проте його функціонування має як позитивні, так і проблемні аспекти. Узагальнена характеристика основних переваг і недоліків застосування єдиного податку відображена на рис. 1.2.

Рис. 1.2. Переваги та недоліки застосування єдиного податку в Україні.

Джерело: складено автором.

Однією з ключових переваг є стабільність і прогнозованість податкових платежів, що дозволяє підприємцям планувати свою діяльність незалежно від коливань доходів. Другою важливою перевагою є простота адміністрування,

яка проявляється у мінімальних вимогах до ведення обліку, нескладній звітності та відсутності складних податкових розрахунків. Завдяки цьому підприємці зменшують адміністративні витрати та економлять час. Третя перевага полягає у зниженні ризиків податкових правопорушень, оскільки правила оподаткування є чіткими, прозорими та зрозумілими навіть для підприємців без спеціальних фінансових знань. Крім того, єдиний податок стимулює розвиток підприємницької ініціативи, що сприяє легалізації економічної діяльності, самозайнятості населення та збільшенню кількості малих підприємств.

Попри значні переваги, спрощена система оподаткування має також низку недоліків, які обмежують її ефективність. Поширеною проблемою є використання спрощеної системи для мінімізації податкових зобов'язань великими компаніями через штучне дроблення бізнесу. Це створює нерівні умови конкуренції та знижує фіскальну ефективність системи. Іншим суттєвим недоліком є обмежений доступ спрощенців до кредитних ресурсів, оскільки спрощена система передбачає спрощений облік, а банки надають перевагу повноцінній фінансовій звітності. Це зменшує можливості підприємців для інвестицій та масштабування бізнесу. Третій недолік пов'язаний із низьким рівнем соціального захисту фізичних осіб-підприємців, оскільки сплата ЄСВ здійснюється у мінімальному розмірі, що формує недостатню базу для страхових виплат та пенсійного забезпечення. У комплексі ці фактори демонструють, що єдиний податок, будучи ефективним механізмом підтримки малого бізнесу, потребує подальшого вдосконалення з урахуванням економічних, соціальних та регуляторних викликів.

Подальший розвиток системи пов'язаний із цифровізацією, євроінтеграцією та поступовою гармонізацією з директивами ЄС (зокрема щодо електронної звітності та податкових порогів для мікропідприємств).

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ОПОДАТКУВАННЯ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз податкових надходжень від суб'єктів малого бізнесу до бюджетів різних рівнів

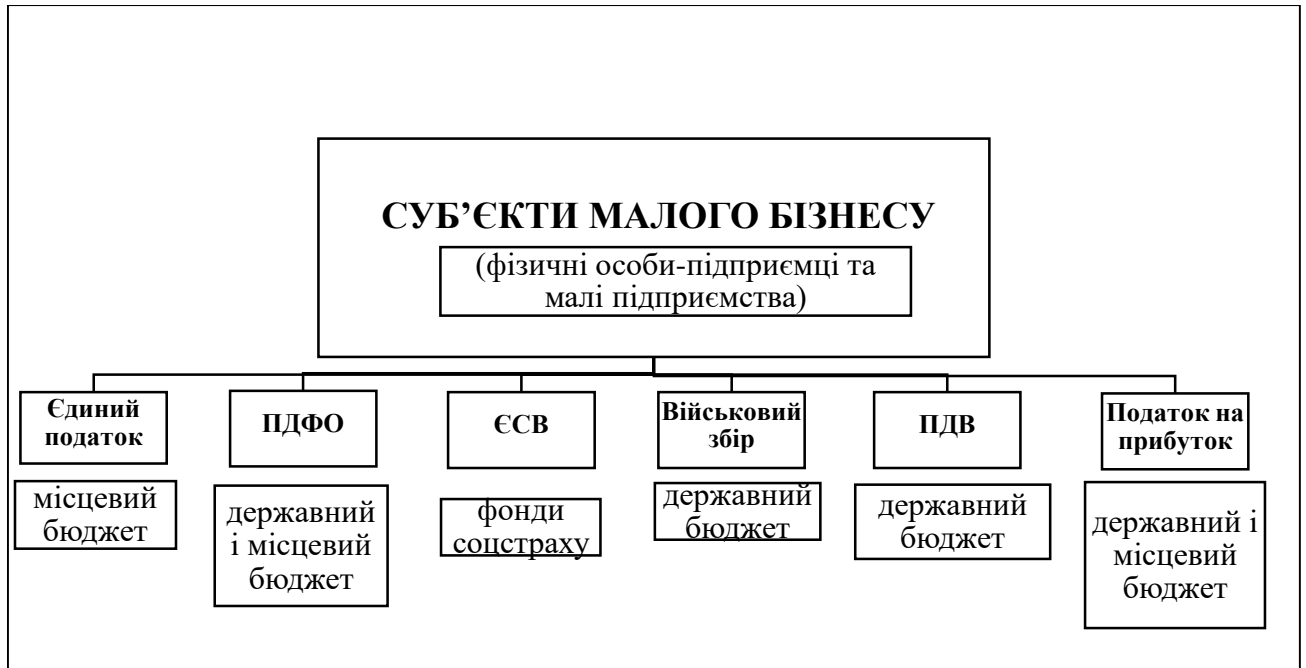
Податкові надходження від суб'єктів малого підприємництва посідають важливе місце у формуванні дохідної частини бюджетів України, забезпечуючи стабільність місцевих фінансів та підтримуючи фіскальну стійкість держави в умовах воєнного стану. Малі підприємства та фізичні особи – підприємці в Україні сплачують низку податків і зборів, що формують багаторівневі фіскальні надходження.

Незважаючи на війну, релокацію підприємств та зниження економічної активності у низці секторів, мікро- та малий бізнес продовжують забезпечувати стабільні фіскальні надходження, що свідчить про їхню адаптивність та важливість у структурі економіки. Особливо вагому роль відіграє податкова поведінка фізичних осіб-підприємців, які становлять понад 75% усіх зареєстрованих суб'єктів господарювання в країні.

Для забезпечення комплексного розуміння ролі малого бізнесу у формуванні дохідної частини бюджетів різних рівнів доцільним є визначення структури основних податкових надходжень, які формуються за рахунок діяльності фізичних осіб-підприємців та малих підприємств. Суб'єкти малого підприємництва сплачують низку податків і обов'язкових платежів, що надходять як до державного, так і до місцевих бюджетів, а також до цільових соціальних фондів. Сукупність таких платежів визначає фіскальний вплив малого бізнесу на бюджетну систему країни та дає змогу оцінити рівень його внеску у фінансування суспільних потреб.

Для систематизації цих платежів доцільно виділити шість ключових груп

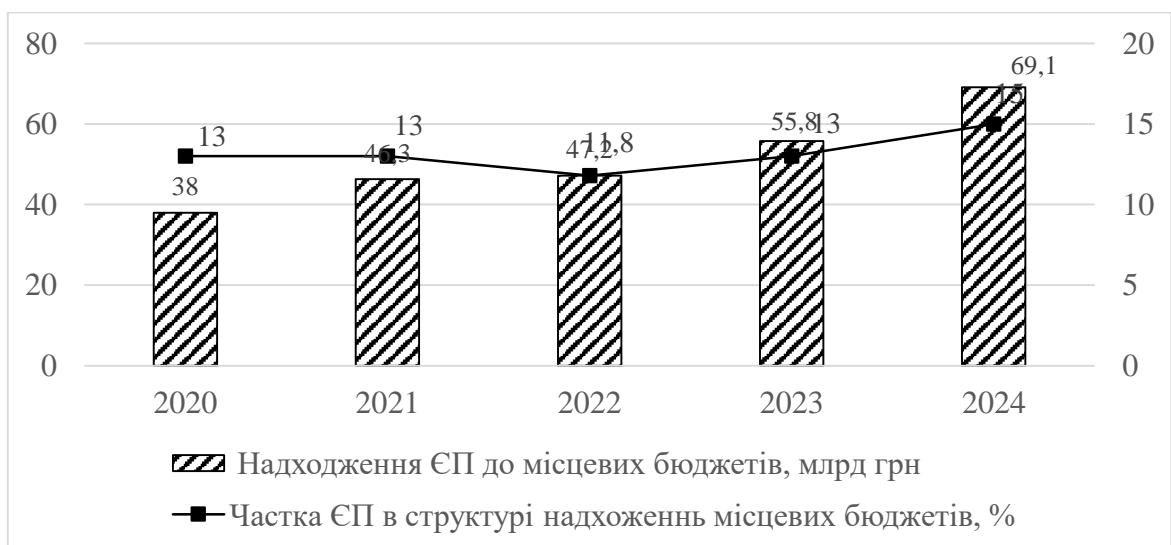
податкових зобов'язань, властивих суб'єктам малого бізнесу. Їх структуру подано у вигляді логічної схеми (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Основні податки та обов'язкові платежі, що сплачуються суб'єктами малого бізнесу в Україні.

Джерело: складено автором.

Першочергове значення має єдиний податок, який повністю зараховується до місцевих бюджетів і виступає одним із найстабільніших джерел їх доходів (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Місце єдиного податку у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів у 2020 – 2024 роках.

Джерело: складено автором на основі [11].

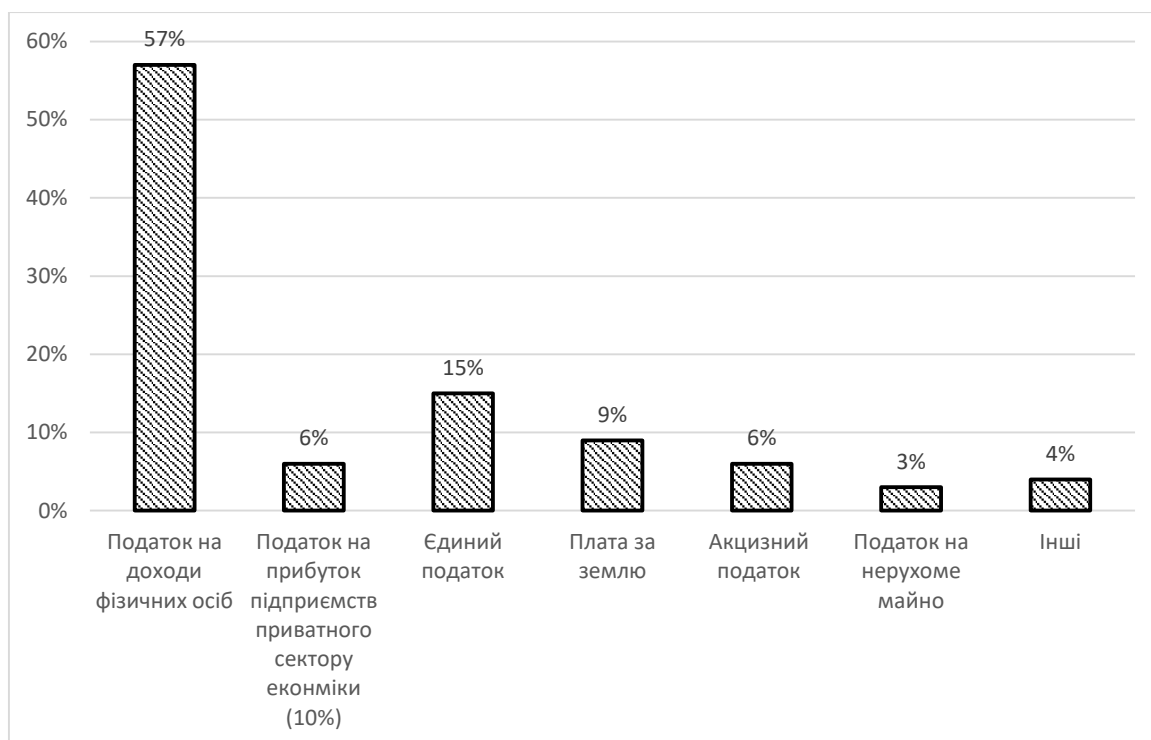
На рис. 2.2 відображено структурне положення єдиного податку у системі податкових надходжень місцевих бюджетів України протягом 2020 – 2024 років. У зазначений період єдиний податок стабільно посідав друге місце за питомою вагою після податку на доходи фізичних осіб, формуючи від 9 до 14% власних доходів місцевих бюджетів. Динаміка надходжень свідчить, що, незважаючи на кризові явища 2020 року та шоківі ефекти повномасштабної війни у 2022 році, єдиний податок продовжував забезпечувати передбачувані та відносно рівномірні надходження.

Протягом 2021 – 2023 років роль єдиного податку поступово посилювалася, що пов'язано з адаптацією малого бізнесу до нових економічних умов, розширенням бази платників спрощеної системи та відновленням підприємницької активності. У 2024 – 2025 роках, після згортання надзвичайних податкових режимів, надходження єдиного податку демонструють стійке зростання, що підтверджує його ключову роль як основного податку малого бізнесу у структурі бюджетів територіальних громад.

Таким чином, рисунок ілюструє не лише статичне місце єдиного податку серед інших джерел доходів місцевих бюджетів (ПДФО, податку на майно, акцизного податку тощо), але й підкреслює його стратегічне значення як стабільного й передбачуваного фіскального інструменту. Єдиний податок слугує важливою фінансовою опорою для місцевого самоврядування, особливо у громадах з високою часткою малого підприємництва, забезпечуючи їм необхідну фінансову стійкість та ресурс для реалізації соціально-економічних програм.

Другим за значенням джерелом бюджетних надходжень є податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), який сплачують суб'єкти малого бізнесу як роботодавці. ПДФО формує основу доходів територіальних громад, оскільки 60% його суми зараховується до місцевих бюджетів. Залучення працівників ФОПами відіграє важливу соціально-економічну роль, оскільки забезпечує зайнятість у малих громадах, де великі підприємства або відсутні, або функціонують у вкрай обмеженому обсязі. У 2024 році ПДФО забезпечив

місцевим бюджетам понад 250 млрд грн (рис. 2.3.), значну частину з яких сформував сектор малого бізнесу.

Рис. 2.3. Структура фактичних надходжень загального фонду місцевих бюджетів за 2024 рік, %.

Джерело: складено автором на основі [11].

Третім джерелом є військовий збір, який став ключовим податком у період воєнного стану. Його надходження від малого бізнесу зросли внаслідок підвищення середнього фонду оплати праці та поступового повернення підприємців до звичайного режиму діяльності після адаптаційного періоду 2022 року. У сукупності ПДФО та військовий збір формують значну частку державного бюджету та відіграють критичну роль у фінансуванні сектору безпеки та оборони.

Окрему категорію становить єдиний соціальний внесок (ЄСВ). Хоча ЄСВ не є частиною бюджетної системи, він забезпечує стабільність Пенсійного фонду та фондів соціального страхування. ФОП сплачують ЄСВ як за себе, так і за найманих працівників, створюючи фінансову базу для системи соціального забезпечення. В умовах воєнного стану значення ЄСВ зросло, оскільки частина населення залежить від соціальних виплат і пенсій, а бізнес, навіть

перебуваючи у складних умовах, продовжує виконувати соціальні зобов'язання.

Таблиця 2.1

Динаміка сплати ЄСВ платниками єдиного податку за групами у 2019 – 2023 роках

ГРУПА	ПЕРІОД				
	2019	2020	2021	2022	2023
1 група	1500,36	1396,22	1236,85	951,74	877,99
2 група	10411,82	9958,80	13078,59	8380,11	9836,09
3 група	1170,71	1137,39	1397,17	785,12	1025,28
4 група	8340,06	8901,73	11235,41	9488,65	10363,90

Джерело: складено автором на основі [33].

У табл. 2.1 відображено динаміку сплати єдиного соціального внеску платниками єдиного податку 1 – 4 груп упродовж 2019 – 2023 років. Представлені дані дають змогу простежити відмінності у рівні соціальних відрахувань між групами платників спрощеної системи оподаткування, а також оцінити вплив економічних та соціальних факторів на їхню здатність забезпечувати виконання зобов'язань зі сплати ЄСВ.

У платників 1-ї групи спостерігається чітка тенденція до зниження обсягів сплати ЄСВ: від 1500,36 млн грн у 2019 р. до 877,99 млн грн у 2023 р. Це зменшення зумовлено зменшенням чисельності платників цієї групи, низькою рентабельністю діяльності мікропідприємців, а також запровадженням у воєнний період можливості тимчасового звільнення від сплати ЄСВ для окремих категорій ФОП.

На відміну від цього, 2-га група демонструє більш змінну, але загалом значну динаміку, оскільки представники цієї групи становлять найбільшу частку малого бізнесу у сфері послуг та торгівлі. У 2021 р. надходження ЄСВ від платників 2-ї групи досягли пікового значення – 13 078,59 млн грн, однак у 2022 р. вони різко зменшилися через воєнні дії та припинення роботи частини бізнесів. Попри це, у 2023 р. відбулося відчутне відновлення до 9836,09 млн грн, що свідчить про поступову стабілізацію ринку.

Для 3-ї групи характерною є помірна нестабільність: обсяг сплати ЄСВ

знизився з 1397,17 млн грн у 2021 р. до 785,12 млн грн у 2022 р. з подальшим зростанням до 1025,28 млн грн у 2023 р. Таке коливання пов'язане з тим, що значна частина платників цієї групи – це підприємці, які найбільше залежать від внутрішнього попиту та мають вищу мобільність у прийнятті рішень про призупинення діяльності.

Найвищий рівень сплати ЄСВ демонструє 4-та група, до якої належать сільськогосподарські товаровиробники. У 2019 – 2021 рр. їхні внески стабільно зростали – з 8340,06 до 11235,41 млн грн. У 2022 р. через руйнування аграрної інфраструктури, логістичні проблеми та окупацію частини територій спостерігається тимчасове зниження до 9488,65 млн грн, однак у 2023 р. відбулося відновлення до 10363,90 млн грн. Це підтверджує високий рівень фінансової стійкості аграрного сектору та його здатність швидко відновлювати економічну активність. Таким чином, дані таблиці засвідчують, що сплата ЄСВ платниками єдиного податку є чутливою до економічної кон'юнктури, але водночас демонструє значний рівень адаптивності.

Крім основних платежів, частина малого бізнесу сплачує податок на додану вартість (ПДВ) у разі обрання ставки 3% (3 група). Ця категорія підприємців генерує додаткові надходження до державного бюджету та створює прозоріші умови для ведення діяльності. ПДВ у структурі податкових надходжень малого бізнесу має меншу вагу, проте його роль зростає у сферах торгівлі та надання послуг.

Таблиця 2.2

Динаміка сплати податку на додану вартість платниками єдиного податку третьої групи у 2019 - 2023 рр

Період	Сума сплаченого ПДВ юридичними особами, млн грн	Сума сплаченого ПДВ фізичними ФОП, млн грн
2019	2003,32	1513,45
2020	1597,76	1698,15
2021	1668,61	2002,26
2022	8581,32	1677,31
2023	9316,94	1816,99

Джерело: складено автором на основі [33].

У табл. 2.2 подано узагальнені дані щодо обсягів сплати податку на

додану вартість платниками єдиного податку третьої групи – юридичними особами та фізичними особами-підприємцями у 2019 – 2023 роках. Наведена інформація дає змогу простежити як відмінності у податкових зобов'язаннях між двома категоріями платників, так і зміну їхньої фіскальної активності упродовж досліджуваного періоду.

У 2019 – 2021 роках рівень сплати ПДВ обома групами платників залишався відносно стабільним: юридичні особи забезпечували щорічні надходження на рівні 1,6 – 2,0 млрд грн, тоді як ФОП – у межах 1,5 – 2,0 млрд грн. Це свідчить про збалансовану структуру діяльності платників та відсутність різких коливань у їх оборотах у докризовий період.

У 2022 році відбувся різкий структурний злам: обсяг сплаченого ПДВ юридичними особами зріс до 8,58 млрд грн, що більш ніж у п'ять разів перевищує їхній показник попереднього року, тоді як надходження від ФОП зменшилися до 1,68 млрд грн. Така динаміка пов'язана з різким перерозподілом ринку, призупиненням діяльності значної частини ФОП, релокацією бізнесу та загальним падінням ділової активності у перший рік повномасштабної війни.

У 2023 році спостерігалось часткове відновлення: юридичні особи збільшили сплату ПДВ до 9,32 млрд грн, тоді як ФОП підвищили обсяг надходжень до рівня 1,82 млрд грн. Проте, попри певне відновлення, діяльність ФОП залишалася нижчою за довоєнний рівень, що підтверджує їхню вищу вразливість до зовнішніх шоків.

Таким чином, дані таблиці відображають суттєву трансформацію структури ПДВ – надходжень серед платників третьої групи, демонструючи різке збільшення фіскального навантаження та ринкової частки юридичних осіб та одночасне скорочення ролі ФОП у формуванні податкових надходжень у воєнний період.

Хоча більшість суб'єктів малого підприємництва в Україні функціонують у межах спрощеної системи оподаткування та не є платниками податку на прибуток, частина малих підприємств – переважно юридичні особи — працюють на загальній системі та, відповідно, підлягають оподаткуванню за

ставкою 18%. Таким чином, податок на прибуток не є основним джерелом фіскальних надходжень від малого бізнесу, однак він відіграє важливу роль у системі оподаткування тих суб'єктів, які мають більш складну структуру фінансово-господарських операцій і не можуть або не бажають переходити на єдиний податок.

Податок на прибуток для малих підприємств визначається згідно з розділом III Податкового кодексу України і базується на фінансовому результаті до оподаткування за даними бухгалтерського обліку. Це означає, що на малих підприємствах загальної системи акцент робиться не на обсягах реалізації, а на фактичній рентабельності діяльності, що значною мірою відрізняє цей податок від спрощених режимів.

За даними Міністерства фінансів України, надходження податку на прибуток підприємств у 2023 – 2024 рр. демонстрували стабільну динаміку, однак частка малого бізнесу у формуванні цих доходів залишається невисокою – переважно не більше 5 – 7%, тоді як основний фіскальний потенціал зосереджений у середніх і великих компаніях. Це пояснюється тим, що велика частина мікро- та малих підприємств перебувають на спрощеній системі та не формують податкових зобов'язань із прибутку.

Для малих юридичних осіб податок на прибуток має низку особливостей, які впливають на їхню

Таким чином, податкове навантаження суб'єктів малого бізнесу складається з кількох взаємопов'язаних податків і внесків, які формують доходи різних рівнів бюджетної системи та соціальних фондів. Систематизація цих платежів дозволяє оцінити фіскальний потенціал малого підприємництва та його значення для державних фінансів.

Узагальнюючи, можна виділити кілька сучасних тенденцій податкових надходжень від малого бізнесу:

- зростання ролі єдиного податку як основного джерела фінансової стабільності місцевих бюджетів;
- поступове відновлення сплати ПДФО та військового збору, що

свідчить про повернення бізнесу до економічної активності;

- збільшення внеску ЄСВ, який компенсує навантаження на соціальні фонди;
- посилення фіскального значення малого бізнесу на рівні громад, де частка ЄП та ПДФО нерідко досягає 30 – 40% сукупних доходів;
- структурна стійкість податкового навантаження, що забезпечує передбачуваність бюджетних надходжень у кризових умовах.

Проведений нами аналіз податкових надходжень від суб'єктів малого бізнесу свідчить про те, що вони формують значну частку доходів бюджетів різних рівнів та забезпечують фінансову стійкість як держави, так і місцевого самоврядування. Єдиний податок і ПДФО залишаються ключовими джерелами наповнення місцевих бюджетів, тоді як ПДВ, ЄСВ та військовий збір виконують додаткову, але важливу фіскальну функцію. У воєнний період малий бізнес продемонстрував достатню адаптивність, що дозволило зберегти стабільність податкових надходжень і забезпечити критично важливі видатки держави та громад.

2.2. Фіскальна роль єдиного податку як форми оподаткування малого бізнесу

Спрощена система оподаткування, обліку та звітності, у межах якої функціонує єдиний податок, побудована на принципі диференціації платників залежно від масштабів їхньої діяльності, кількості найманих працівників, обсягів доходу та характеру підприємницької активності. Поділ платників на чотири групи дає змогу адаптувати податкове навантаження до фінансових можливостей різних категорій малого бізнесу, забезпечуючи при цьому фіскальну збалансованість і доступність податкових зобов'язань.

Запровадження групового поділу має на меті створення гнучкої й

водночас прогнозованої системи оподаткування, яка сприяє легалізації підприємницької діяльності та стимулює розвиток малого бізнесу. Кожна група має власні критерії належності, встановлені Податковим кодексом України, що охоплюють види дозволених видів діяльності, граничні обсяги доходу, кількість найманих працівників та можливість застосування реєстраторів розрахункових операцій. У такий спосіб держава забезпечує рівномірний розподіл податкових зобов'язань між різними за масштабом суб'єктами господарювання.

Перша група представлена мікропідприємцями – фізичними особами, які здійснюють дрібнороздрібну торгівлю або надають побутові послуги населенню без використання найманої праці. Її основною фіскальною характеристикою є застосування фіксованої ставки податку, що забезпечує простоту адміністрування та мінімальне податкове навантаження.

Друга група охоплює малих підприємців у сфері роздрібної торгівлі, ресторанного бізнесу, а також надання послуг, які можуть використовувати найману працю в обмеженій кількості. Саме ця група формує найбільшу частку надходжень єдиного податку, оскільки є найбільш чисельною та економічно активною.

Третя група включає суб'єктів господарювання, що працюють у ширшому спектрі видів діяльності, у тому числі у сфері інформаційних технологій, логістики та інтернет – комерції. Сплата податку здійснюється у відсотках від доходу, що робить надходження чутливими до ринкової кон'юнктури, проте забезпечує більшу гнучкість у веденні бізнесу.

Четверта група представлена сільськогосподарськими товаровиробниками, які сплачують єдиний податок за принципом залежності від площі земельних угідь, а не від отриманого доходу. Такий підхід дозволяє досягти стабільності податкових надходжень аграрних громад і підтримувати розвиток аграрного сектору як стратегічної галузі економіки.

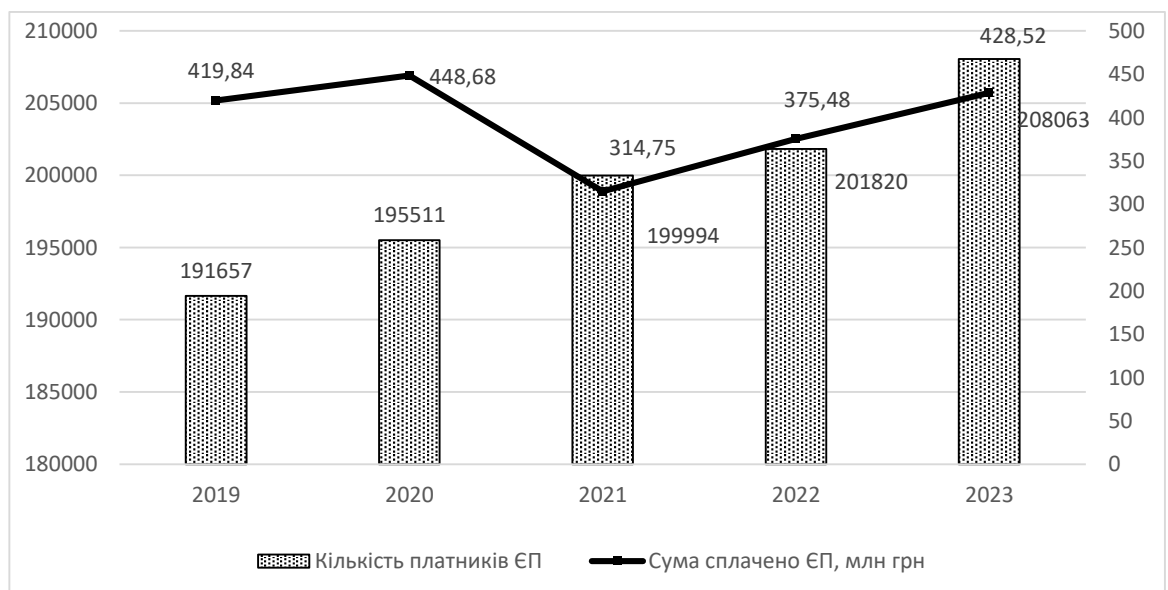
Таким чином, поділ платників єдиного податку на чотири групи забезпечує можливість індивідуалізованого підходу до оподаткування малого

бізнесу, створюючи баланс між фіскальними інтересами держави та потребами підприємців. Це робить спрощену систему одним із найбільш ефективних механізмів підтримки підприємницької активності та формування доходів місцевих бюджетів.

Платники першої групи єдиної системи оподаткування являють собою найбільш дрібний сегмент малого підприємництва, що здійснює діяльність у сфері роздрібною торгівлі на ринках, надання окремих побутових послуг населенню або дрібної ремісничої діяльності. Ця група включає виключно фізичних осіб-підприємців, які працюють без найманих працівників, що визначає специфічну структуру їхнього податкового навантаження та фіскального внеску у бюджетну систему.

Фіскальна роль платників 1-ї групи є порівняно незначною у загальній структурі надходжень єдиного податку, що пояснюється обмеженістю масштабів їхньої діяльності та низьким рівнем оборотів. Фіксований характер ставки забезпечує стабільні, але невисокі податкові надходження.

На рис 2.4 продемонстровано динаміку кількості платників єдиного податку 1 – ї групи та обсягу сплаченого податку у 2019 – 2023 роках. За цей період спостерігається скорочення чисельності платників, що супроводжується коливаннями у сумі податкових надходжень. Після падіння у 2021 році обсяги сплати поступово зростали й у 2023 році досягли 428,52 млн грн, тоді як кількість платників знизилася до 208 063 осіб.

Рис. 2.4. Динаміка кількості платників та суми сплаченого єдиного податку 1-ї групи у 2019 – 2023 рр.

Джерело: складено автором на основі [33].

Важливим аспектом діяльності підприємців 1-ї групи є їхня соціальна роль, оскільки вони забезпечують доступ населення до недорогих послуг і товарів у найменших населених пунктах, на ринках та у місцях з низьким рівнем економічної активності. Відсутність складних вимог до ведення обліку та можливість сплачувати податок у фіксованому розмірі створює привабливі умови для легалізації діяльності тих, хто лише розпочинає власну справу.

Попри відносно невеликий фіскальний вклад, платники 1-ї групи є важливими для місцевих бюджетів, особливо у сільських громадах та малих містах, де частка малого бізнесу є суттєвою. Стабільність їхніх платежів забезпечує постійний, хоч і невеликий фінансовий потік, який не залежить від сезонних коливань чи загальноекономічної ситуації.

Таким чином, фіскальна роль платників першої групи полягає не стільки у масштабі податкових надходжень, скільки у забезпеченні стабільності бази малого бізнесу, легалізації економічної діяльності широких верств населення та підтримці соціально-економічної інфраструктури територіальних громад. Їхній внесок, хоч і невеликий у абсолютному вимірі, є важливим для формування сталого підприємницького середовища та забезпечення доходів місцевих бюджетів.

Платники 2-ї групи єдиного податку становлять найбільш чисельний та економічно активний сегмент спрощеної системи оподаткування. До цієї групи належать фізичні особи-підприємці, які здійснюють діяльність у сфері роздрібної торгівлі, громадського харчування та побутових послуг, а також можуть використовувати працю найманих осіб. Це визначає вагомий фіскальний потенціал групи та її ключову роль у формуванні доходів місцевих бюджетів.

Фіскальна значущість 2-ї групи полягає у стабільності та масштабності надходжень. Саме ця група забезпечує найбільшу частку єдиного податку серед

усіх груп платників, оскільки поєднує високий рівень підприємницької активності з порівняно невисоким податковим навантаженням.

У табл. 2.3 відображено динаміку податкових надходжень від платників єдиного податку 2-ї групи у 2019 - 2023 роках. За цей період кількість платників залишалася відносно стабільною, з незначними коливаннями, тоді як обсяги сплаченого ЄП та пов'язаних платежів демонстрували суттєві зміни під впливом економічної ситуації. Найвищі надходження були зафіксовані у 2021 році, коли сума сплаченого ЄП досягла 6782,79 млн грн, а ЄСВ – 13078,59 млн грн. У 2022 році спостерігалось скорочення всіх показників, що було зумовлено воєнними діями, проте у 2023 році відбулося часткове відновлення податкових надходжень. Це підтверджує високу фіскальну роль 2-ї групи у забезпеченні доходів місцевих бюджетів та їхню здатність до адаптації в умовах економічної нестабільності.

Таблиця 2.3

Динаміка податкових надходжень від платників єдиного податку 2-ї групи у 2019 – 2023 роках

Період	Кількість платників	Сума сплаченого ЄП, млн грн	Загальна сума податків, сплачена до місцевого бюджету України, млн грн	ПДФО, що сплачується податковими агентами, із доходів у вигляді з/п, млн грн	ЄСВ, млн грн
2019	570648	4669,90	6108,91	4162,91	10411,82
2020	566564	5499,82	7022,62	3924,97	9958,80
2021	571830	6782,79	8606,65	5110,26	13078,59
2022	536161	4937,98	6238,16	3535,65	8380,11
2023	592146	6559,80	8843,61	4405,68	9836,09

Джерело: складено автором на основі [33].

Особливість 2-ї групи полягає також у тому, що значна частина її платників використовує найману працю, що генерує додаткові надходження до бюджету у вигляді ПДФО та військового збору. Таким чином, фіскальна роль підприємців 2-ї групи виходить за межі лише єдиного податку і включає комплекс соціально значущих платежів.

Узагальнюючи, 2-га група єдиного податку виступає основним

бюджетоутворюючим сегментом спрощеної системи, забезпечуючи як стабільність податкових надходжень, так і відтворення підприємницької активності в громадах. Її вплив на економіку є найбільш відчутним серед фізичних осіб-підприємців.

Платники третьої групи єдиного податку становлять найбільш диверсифікований сегмент спрощеної системи оподаткування, оскільки охоплюють фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб, що здійснюють діяльність у різних сферах економіки – від інформаційних технологій та електронної комерції до логістики, маркетингу, консалтингу та виробничих процесів малої складності. Така широка галузева представленість зумовлює складнішу фіскальну структуру цієї групи порівняно з 1-ю та 2-ю групами.

Особливістю 3-ї групи є можливість вибору ставки оподаткування: 5% від доходу без сплати ПДВ або 3% від доходу з одночасною сплатою ПДВ. Саме завдяки цьому механізму платники цієї групи забезпечують бюджети не лише надходженнями від єдиного податку, а й значними сумами платежів податку на додану вартість.

Інформація, наведена у табл. 2.4 відображає динаміку податкових надходжень від юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців – платників єдиного податку 3-ї групи у 2019 – 2023 роках. Протягом аналізованого періоду кількість платників обох категорій стабільно зростала, що супроводжувалося збільшенням сум сплаченого єдиного податку. Для юридичних осіб характерним є різке зростання сплати ПДВ у 2022 – 2023 роках, що свідчить про перерозподіл ринкової активності та відновлення ділових операцій після початку повномасштабної війни. ФОП 3-ї групи забезпечували найбільший обсяг надходжень від єдиного податку, хоча їхній ПДВ мав більш нестабільну динаміку.

Загалом дані табл. 2.4 демонструють посилення фіскальної ролі 3-ї групи ЄП, зростання її податкового потенціалу та значущість як для державного, так і для місцевих бюджетів.

Фіскальна роль 3-ї групи характеризується високою чутливістю до

макроекономічних коливань, оскільки обсяг їхніх податкових зобов'язань прямо залежить від фактичного доходу. У роки економічного зростання ця група демонструє значне збільшення податкових надходжень, тоді як у кризові періоди – різкі спади. Водночас платники 3-ї групи виступають одним із найбільш гнучких компонентів малого бізнесу, швидко адаптуючись до зміни ринкових умов, переходячи у нові сегменти (ІТ, онлайн-торгівля), що дозволяє підтримувати стабільний рівень надходжень попри загальноекономічні виклики.

Таблиця 2.4

Динаміка податкових надходжень від юридичних осіб і фізичних осіб – підприємців платників єдиного податку 3-ї групи у 2019 – 2023 роках

Період	Кількість юридичних осіб	Сума сплачено єдиного податку юридичними особами, млн грн	Сума сплачено ПДВ юридичними особами, млн грн	Кількість ФОП	Сума сплачено єдиного Податку ФОП, млн грн	Сума сплачено ПДВ ФОП, млн грн
2019	173590	5019,87	2003,32	596023	18419,69	1513,45
2020	175849	4702,85	1597,76	645601	20241,03	1698,15
2021	181985	4552,52	1668,61	707504	26063,17	2002,26
2022	191574	4447,00	8581,32	732406	25938,96	1677,31
2023	239593	7210,94	9316,94	761001	28650,06	1816,99

Джерело: [33].

Важливо зазначити, що фіскальний потенціал платників 3-ї групи посилюється також за рахунок додаткових податкових надходжень, пов'язаних із використанням найманої праці. Частина суб'єктів цієї групи, особливо юридичні особи, забезпечують надходження податку на доходи фізичних осіб, військового збору та єдиного соціального внеску, які відіграють ключову роль у фінансуванні соціальної та оборонної сфер.

Таким чином, платники єдиного податку третьої групи відіграють подвійну фіскальну роль:

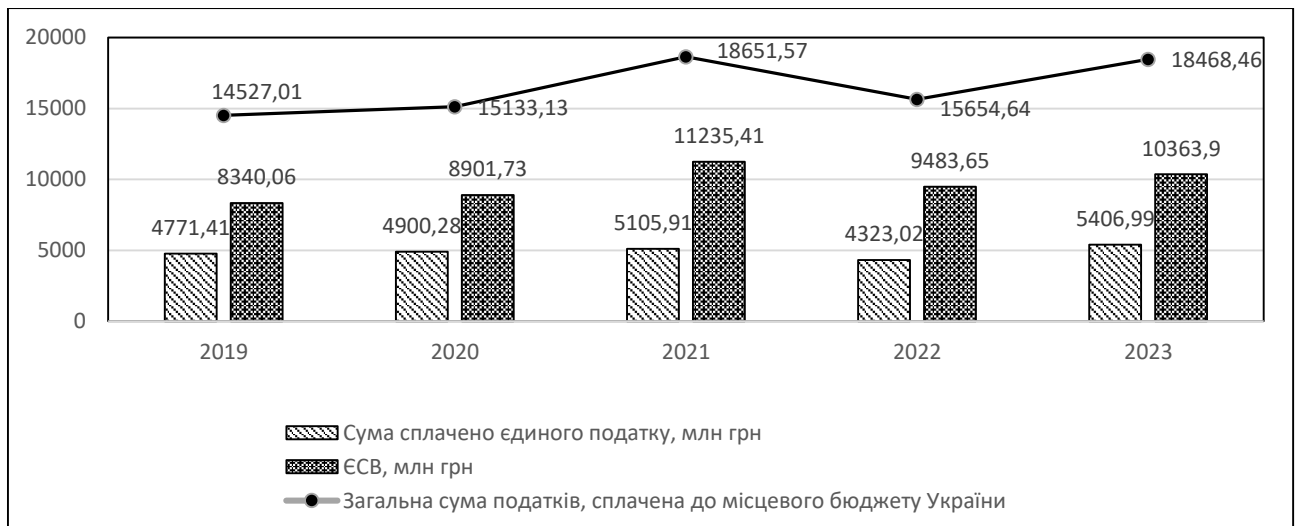
- забезпечують бюджети стабільними надходженнями від єдиного податку;
- формують значну частку доходів бюджету завдяки сплаті ПДВ та

податків із найманої праці.

Платники 4-ї групи єдиного податку займають особливе місце у структурі спрощеної системи оподаткування, оскільки вони представлені виключно сільськогосподарськими товаровиробниками – юридичними особами та фізичними особами-підприємцями, для яких сільськогосподарська діяльність є основним видом господарювання. Специфіка цієї групи полягає в тому, що оподаткування здійснюється не від доходу або обороту, а від площі сільськогосподарських угідь, що забезпечує високу прогнозованість та стабільність бюджетних надходжень.

Фіскальна роль 4-ї групи є значною, особливо для бюджетів сільських територіальних громад, де аграрний сектор часто є основним або єдиним джерелом економічної активності. На відміну від інших груп платників єдиного податку, які характеризуються змінністю діяльності залежно від ринкової кон'юнктури, підприємства аграрної сфери забезпечують сталі податкові надходження, що не залежать від рівня прибутку чи обсягів реалізації продукції. Завдяки цьому 4-та група виконує функцію фіскального стабілізатора у місцевих бюджетах.

На рис. 2.5 відображено динаміку фіскальних надходжень від платників єдиного податку 4-ї групи у 2019 – 2023 роках. Протягом аналізованого періоду обсяги сплаченого єдиного податку та ЄСВ коливалися під впливом економічних і воєнних чинників, проте загальна сума податків, що надходила до місцевих бюджетів, зберігала тенденцію до зростання. Найвищі показники зафіксовано у 2021 та 2023 роках, що свідчить про стійкість аграрного сектору та його здатність забезпечувати стабільні бюджетні надходження навіть в умовах кризових явищ.

Рис. 2.5. Динаміка сплати єдиного податку, ЄСВ та загальної суми податків платниками 4-ї групи єдиного податку у 2019 – 2023 роках.

Джерело: складено автором на основі [33].

Такі результати підтверджують, що аграрії є однією з найбільш стійких категорій платників, здатною підтримувати фінансову спроможність громад навіть за умов воєнного стану та економічної нестабільності. Висока фіскальна ефективність групи зумовлена не лише обсягами земельних угідь, але й структурними особливостями агросектору, який зберігає стабільність завдяки сезонності виробництва, експортному потенціалу та державним програмам підтримки.

Крім сплати єдиного податку, платники 4-ї групи здійснюють також низку супутніх платежів – податки на землю, ПДФО та ЄСВ за найманих працівників, що суттєво розширює їхню фіскальну роль. Сільське господарство традиційно забезпечує значну зайнятість у сільській місцевості, а отже, через податки на працю підтримує місцеві бюджети та соціальні фонди.

Таким чином, фіскальна роль платників 4-ї групи єдиного податку полягає у забезпеченні сталих, значних і передбачуваних надходжень до місцевих бюджетів, підтримці соціально-економічного розвитку сільських громад та формуванні важливої частини аграрного потенціалу країни. Їхня стабільність та здатність функціонувати в умовах криз підтверджують стратегічне значення цієї групи у системі спрощеного оподаткування.

Єдиний податок відіграє ключову роль у формуванні фіскального

потенціалу малого підприємництва, виступаючи однією з найбільш ефективних та прогнозованих форм оподаткування цього сектору. Аналіз показує, що надходження від платників усіх груп ЄП забезпечують стабільне наповнення місцевих бюджетів, створюючи фінансову основу для розвитку територіальних громад. Структура сплати податків демонструє, що єдиний податок не лише формує власні доходи громад, а й генерує супутні платежі – ПДФО, ЄСВ та ПДВ, які значно посилюють його загальний фіскальний ефект.

У період 2019 – 2023 років, попри вплив пандемії та воєнних дій, система спрощеного оподаткування підтвердила свою стійкість: надходження зберегли позитивну динаміку, а окремі групи продемонстрували здатність швидко адаптуватися до змін зовнішнього середовища. Таким чином, єдиний податок виступає не лише інструментом податкового регулювання малого бізнесу, а й одним із головних стабілізаторів місцевих фінансів та важливим елементом підтримки економічної активності в країні.

РОЗДІЛ 3

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ФІСКАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЛОГО БІЗНЕСУ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ

У країнах Європейського Союзу малий бізнес розглядається не лише як джерело податкових надходжень, а й як стратегічна основа зайнятості, інновацій та формування середнього класу. Майже всі держави ЄС мають розвинений сектор мікро- та малих підприємств, частка яких у загальній кількості суб'єктів господарювання наближається до 99% [37]. Відповідно, саме цей сегмент формує значну частину бази оподаткування прибутку, доходів фізичних осіб, соціальних внесків та непрямих податків.

Ключовою рисою є те, що податкова система не орієнтована на максимальне короткострокове вилучення доходів, а спрямована на розвиток бізнесу, який у перспективі забезпечує більшу бюджетну віддачу. Це досягається через такі механізми:

- спрощені режими для мікробізнесу, що зменшують витрати на бухгалтерію та податкове адміністрування;
- диференційовані ставки податку на прибуток для малих підприємств;
- цифрові сервіси, що спрощують подання звітності та знижують транзакційні витрати.

Дослідження українських аналітиків підтверджують, що «майже в усіх країнах ЄС існують окремі податкові режими для самозайнятих і мікропідприємств, і їхнє існування розглядається як інструмент детінізації та легалізації малого бізнесу» [34].

Важливою практикою є інтеграція податкової та соціальної політики. Малий бізнес стимулює зайнятість серед груп, які важко працевлаштовуються, і тому податкова система ЄС одночасно виконує фіскальну і соціальну функції.

У ряді країн діють податкові пільги на перші роки діяльності, інвестиції, цифровізацію бізнес – процесів та створення нових робочих місць.

Американська модель ґрунтується на принципі «податки за місцем створення доходу» та гнучких організаційно-правових формах. Найпоширенішим є механізм «pass-through taxation» [39], за якого доходи малого бізнесу обкладаються податком не на рівні підприємства, а на рівні власника. Це знижує податкове навантаження та спрощує адміністрування. Крім того, широко використовуються податкові кредити на інновації, дослідження, модернізацію, працевлаштування ветеранів і молоді. Таким чином, податкова система стимулює довгострокове зростання бізнесу, забезпечуючи збільшення податкових надходжень у перспективі.

Модель Канади побудована на диференційованому підході. Малий бізнес оподатковується за зниженою ставкою корпоративного податку, що забезпечує конкурентоспроможність малих фірм та формує стимули до легальної діяльності. Особливістю Канади є одна з найрозвиненіших систем «податкового стимулювання інновацій (SR&ED)» [36]. Це дає змогу малому і середньому бізнесу інвестувати у цифрові технології, дослідження і розробки, що збільшує продуктивність праці та, відповідно, потенціал податкової віддачі.

У країнах Азійсько - Тихоокеанського регіону (Сінгапур, Південна Корея, Японія) податкова політика акцентує увагу на технологічному розвитку та інноваціях. Важливим інструментом є «прискорена амортизація обладнання, податкові відрахування на R&D та повна цифровізація адміністрування» [38]. Саме завдяки цьому малий бізнес відіграє ключову роль у структурі ВВП та експорту цих країн.

Спільним для всіх зазначених моделей є:

- фокус на стимулюванні розвитку МСП;
- впровадження інструментів доступного адміністрування;
- підвищена інноваційна спрямованість;
- довгострокова орієнтація на зростання податкової віддачі.

Проведений аналіз міжнародного досвіду показує, що країни з

найефективнішими податковими системами для малого бізнесу успішно поєднують гнучкість податкових режимів із механізмами стимулювання інвестицій, інновацій та зайнятості. Незважаючи на відмінності між європейськими, північноамериканськими та азійськими моделями, їх об'єднує спільна риса – побудова системи, в якій податки не гасять розвиток бізнесу, а, навпаки, стимулюють його масштабування та підвищення продуктивності.

Зіставлення цих моделей з українською практикою засвідчує, що Україна має суттєвий фіскальний потенціал у секторі малого бізнесу. Водночас існуюча система оподаткування не повною мірою забезпечує його реалізацію через високий рівень тінізації, нестабільність правил, дисбаланс між групами платників та відсутність стимулюючих механізмів.

Це зумовлює необхідність комплексної модернізації податкової системи України з урахуванням структурних характеристик національної економіки та найуспішніших міжнародних практик.

Сучасні вітчизняні науковці, які досліджують функціонування спрощеної системи оподаткування в Україні підкреслюють, що «ССО була і залишається ефективним інструментом легалізації діяльності та поповнення бюджетів, але її потенціал не використано повністю» [32].

У табл. 3.1 систематизовано основні проблеми чинної системи оподаткування малого бізнесу в Україні та визначено напрями її модернізації. Узагальнення дозволяє простежити взаємозв'язок між характером проблеми, її економічними наслідками та очікуваними результатами від запропонованих реформ. Наведені позиції демонструють, що комплексне оновлення податкових режимів, інструментів адміністрування та механізмів стимулювання дозволить активізувати підприємницьку діяльність і забезпечити зростання податкових надходжень за рахунок розширення бази оподаткування.

Аналіз узагальнених проблем свідчить, що ключовими перешкодами розвитку малого бізнесу є структурні дисбаланси спрощеної системи оподаткування, високий рівень тінізації та недостатня стимулююча роль податкової політики. Запропоновані напрями модернізації спрямовані на

усунення диспропорцій між режимами оподаткування, створення умов для легалізації підприємницької діяльності та підвищення інноваційної активності МСП. Реалізація таких кроків сприятиме активізації ділової активності, розширенню податкової бази та зростанню надходжень до бюджету на системній та довгостроковій основі.

Таблиця 3.1

Основні проблеми функціонування системи оподаткування малого бізнесу в Україні та напрями її модернізації

Проблема	Зміст проблеми	Пропонований напрям модернізації	Очікуваний ефект
Надмірне використання ССО великим бізнесом	Спрощена система застосовується для мінімізації податків та дроблення операцій	Фокусування спрощеної системи на мікробізнесі та чіткі критерії належності до груп	Зменшення зловживань та зростання справедливої конкуренції
Висока частка тінізації дрібної діяльності	Самозайняті масово працюють «поза системою»	Запровадження фіксованого («патентного») податку для самозайнятих	Легалізація значної частки економічної активності
Різкий стрибок навантаження після виходу зі ССО	Бізнес уникає переходу до загальної системи	Створення перехідного режиму для бізнесу, що зростає	Плавне масштабування бізнесу, збільшення прозорих оборотів
Низька інноваційність МСП	Відсутні стимули для оновлення та модернізації	Запровадження податкових кредитів і знижок на інновації та капітальні інвестиції	Зростання продуктивності та розширення податкової бази
Висока вартість адміністрування	Електронні сервіси використовуються недостатньо	Повна цифровізація адміністрування та автоматизація обліку	Зниження витрат бізнесу та підвищення дисципліни
Недостатній вплив громад на податкові умови	Місцеві бюджети мало зацікавлені у МСП	Розширення ролі місцевого оподаткування і програм підтримки	Розвиток локального бізнес-середовища та самофінансування громад

Джерело: складено автором на основі [4; 5; 8; 16; 40].

Модернізація системи оподаткування малого бізнесу в Україні повинна мати комплексний та послідовний характер, адже точкові зміни не здатні забезпечити повноцінну трансформацію фіскального середовища. В умовах воєнних втрат та структурних зрушень в економіці особливо важливо не лише

зберегти діючі мікро- та малі підприємства, але й створити умови для їхнього поступального розвитку, інноваційності, зростання зайнятості та збільшення обсягів легальної економічної активності. Сучасна модель оподаткування містить значний потенціал, однак вона не повною мірою розкриває можливості малого бізнесу як стабільного джерела бюджетних надходжень.

Насамперед необхідним є оновлення механізмів спрощеної системи оподаткування, яка традиційно є одним з найдієвіших інструментів залучення суб'єктів підприємництва до легального сектору економіки. Попри значні позитивні результати, сучасна структура ССО потребує вдосконалення та чіткого фокусування на найбільш економічно вразливих та соціально важливих категоріях підприємництва – мікробізнесі та самозайнятих. Поступове усунення схем використання спрощеної системи великими компаніями дозволить зменшити ризики оптимізації доходів та збільшити реальну фіскальну ефективність.

Важливу роль у процесі модернізації відіграватиме також запровадження фіксованого (патентного) податку для самозайнятих, що може забезпечити легалізацію великого масиву неформальної економічної активності. Такий підхід є типовим для багатьох європейських країн і довів свою ефективність у стимулюванні добровільного виходу населення у легальний сектор. В Україні він потенційно сприятиме мінімізації бар'єрів входу в підприємницьку діяльність та розширенню соціального захисту самозайнятих.

Окремим напрямом модернізації має стати формування перехідного режиму оподаткування для підприємств, що поступово досягають ліміту ССО та переходять до загальної системи. Наразі в Україні відсутній механізм, що дозволив би підприємствам здійснювати такий перехід плавно, без різкого зростання податкового навантаження. Наявність проміжної моделі дозволила б зменшити зацікавленість бізнесу у тінізації доходів, сприяла б масштабуванню діяльності та підвищенню прозорості фінансових результатів.

У контексті модернізації важливим завданням є посилення стимулюючої функції податків. Міжнародна практика доводить, що стимулювання

інвестицій, інноваційної діяльності, цифровізації бізнес-процесів та створення робочих місць через податкові інструменти сприяє не лише розвитку підприємництва, а й формуванню нової якості податкової бази. Для України це означає необхідність запровадження податкових кредитів на модернізацію виробництва, зменшення оподаткування реінвестованого прибутку та поступового впровадження спеціальних стимулів для бізнесу в регіонах, що зазнали війни.

Невід'ємною складовою реформування має бути цифровізація податкового адміністрування. Сучасні інформаційні інструменти здатні не лише суттєво скоротити адміністративні витрати бізнесу, але й підвищити рівень прозорості, довіри та дисципліни сплати податків. Інтеграція електронних сервісів, автоматизація обміну даними та застосування ризик-орієнтованого моніторингу дозволить досягнути чіткішої логістики контролю та знизити рівень корупційних ризиків.

Важливим напрямом залишається посилення ролі місцевих органів влади у підтримці МСП. Міжнародний досвід засвідчує, що податкова децентралізація є ключовою умовою розвитку підприємництва на місцевому рівні, оскільки громади безпосередньо зацікавлені у зростанні малого бізнесу як джерела бюджетних надходжень і зайнятості.

Отже, на нашу думку, модернізація системи оподаткування малого бізнесу має передбачити такі напрямки:

- сконцентрувати спрощену систему оподаткування виключно на мікропідприємстві та усунути можливість її використання великим бізнесом;
- запровадити фіксований податковий режим для самозайнятих осіб як базовий механізм легалізації дрібної економічної активності;
- створити перехідний режим оподаткування для підприємств, які досягають межі ССО та збільшують обсяги діяльності;
- розширити стимулюючу функцію податків, передбачивши податкові пільги та інвестиційні стимули;
- поглибити цифровізацію податкового адміністрування через

автоматизацію обліку та ризик-орієнтований контроль;

➤ посилити роль місцевого оподаткування та фінансової підтримки малого бізнесу на рівні громад.

Модернізація системи оподаткування малого бізнесу повинна базуватися не на фрагментарних змінах, а на формуванні нової, структурно цілісної моделі податкової підтримки сектора. Оптимізація спрощеної системи, впровадження фіксованого та перехідного режимів, розбудова інструментів податкового стимулювання, цифровізація адміністрування та посилення місцевого рівня регулювання здатні забезпечити розкриття реального фіскального потенціалу малого бізнесу, зменшити тінізацію економіки та зміцнити фінансову стійкість держави й громад.

Проведений аналіз зарубіжного досвіду оподаткування малого бізнесу засвідчив, що найбільш ефективні податкові моделі ґрунтуються на поєднанні стимулюючої, фіскальної та регулятивної функцій оподаткування. У країнах Європейського Союзу, Північної Америки та Азійсько – Тихоокеанського регіону малий бізнес розглядається не лише як джерело податкових надходжень, а як стратегічний фактор економічного розвитку, формування зайнятості та зростання добробуту громадян. Це визначає відповідні підходи до побудови податкової системи, в якій пріоритет надається розвитку підприємництва, підвищенню продуктивності, впровадженню інновацій та зростанню інвестиційної активності.

Досвід зарубіжних країн доводить, що ключовим чинником ефективності режимів оподаткування малого бізнесу є наявність простих і прозорих податкових інструментів, мінімальних адміністративних бар'єрів, а також стабільності та передбачуваності фіскальних умов. Важливу роль відіграє розвинена система цифрового адміністрування, що забезпечує високу дисципліну сплати податків та підвищує рівень довіри між бізнесом і державою. У низці країн вдале поєднання спрощених режимів із податковими пільгами на інновації, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР), та капітальні інвестиції дозволило забезпечити сталі темпи

економічного зростання та розширення податкової бази.

Порівняння міжнародного досвіду з українською практикою свідчить, що в Україні існує значний фіскальний потенціал малого бізнесу, який на сьогодні використовується неповною мірою. Основними стримуючими факторами є надмірна фрагментарність податкових режимів, високий рівень тінізації доходів, нечіткість критеріїв застосування спрощеної системи, відсутність стимулів для зростання бізнесу та слабка інтеграція податкової політики з регіональним розвитком.

У цьому контексті модернізація системи оподаткування малого бізнесу в Україні повинна бути спрямована на досягнення двоєдиного результату: забезпечення зростання підприємницької активності та поступового збільшення бюджетних надходжень за рахунок розширення податкової бази, а не підвищення фіскального тиску. Комплекс змін має включати оновлення спрощеної системи оподаткування, запровадження фіксованого режиму для самозайнятих, створення перехідного режиму для підприємств, що зростають, посилення стимулюючої ролі податків, поглиблення цифровізації адміністрування та розширення участі місцевої влади у підтримці малого бізнесу.

Отже, впровадження зазначених напрямів дозволить створити якісно нову модель податкової політики щодо малого бізнесу, яка сприятиме подальшій детінізації економіки, зміцненню фіскальної стійкості держави, підвищенню фінансової спроможності територіальних громад, а також формуванню сприятливого середовища для відновлення та розвитку підприємництва в Україні у повоєнний період.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження фіскального потенціалу малого підприємництва в Україні ми доходимо до таких найважливіших висновків:

1. Встановлено, що мале підприємництво є складним соціально-економічним явищем, яке поєднує функції ринкової самоорганізації, зайнятості та формування фіскального простору держави. На підставі узагальнення наукових підходів сучасних українських учених було визначено ключові характеристики малого бізнесу, його структуру, соціальну, економічну та інноваційну роль у національній економіці.

З'ясовано, що малий бізнес виконує комплексну системну роль: сприяє насиченню внутрішнього ринку товарами та послугами, стимулює розвиток конкуренції, забезпечує зайнятість населення, формує основу середнього класу та генерує податкові надходження до бюджетів усіх рівнів. У ході дослідження встановлено, що фіскальний потенціал малого бізнесу є результатом реалізації цих функцій і відображає здатність підприємницького сектору забезпечувати формування податкової бази держави.

Також доведено, що структура фіскального потенціалу малого підприємництва включає податковий, соціальний, інвестиційний та регіональний компоненти, кожен із яких визначає окремий канал впливу підприємницької діяльності на бюджетну систему.

2. У ході дослідження простежено еволюцію національної моделі оподаткування малого бізнесу – від Указу Президента 1998 р. до сучасної редакції Податкового кодексу України. Встановлено, що спрощена система оподаткування стала фундаментальним механізмом легалізації дрібної підприємницької діяльності, формування самозайнятості та стабілізації фінансової бази місцевих бюджетів.

Виявлено, що запровадження єдиного податку забезпечило: зменшення адміністративного навантаження на бізнес; полегшення обліку та звітності; зростання кількості платників; поступове скорочення тінізації дрібної діяльності.

Водночас встановлено низку системних проблем: використання ССО великими компаніями через штучне дроблення бізнесу; нерівномірність податкового навантаження між секторами економіки; низький рівень соціального захисту ФОП; обмежені можливості доступу до кредитування через спрощений формат обліку.

Узагальнення проведеного аналізу дозволило підтвердити, що спрощена система зберігає стратегічне значення для розвитку малого бізнесу, однак потребує суттєвого оновлення, зважаючи на сучасні економічні ризики та виклики.

3. Проведено аналіз динаміки бюджетних надходжень засвідчив, що малий бізнес відіграє визначальну роль у формуванні доходів місцевих бюджетів та є важливим джерелом стабільності публічних фінансів у період воєнного стану.

Визначено, що найбільшу питому вагу у структурі податкових надходжень малого бізнесу мають: єдиний податок, податок на доходи фізичних осіб, єдиний соціальний внесок, військовий збір, а для частини підприємств – податок на додану вартість. Аналіз підтвердив, що саме єдиний податок залишається другим за величиною джерелом доходів місцевих бюджетів після ПДФО та забезпечує передбачувану, порівняно стабільну динаміку надходжень навіть за умов економічних шоків.

З'ясовано, що у 2022 – 2024 рр. малий бізнес продемонстрував високу адаптивність: збереження ділової активності, поступове зростання обсягів сплати ПДФО та ЄСВ, відновлення сплати ПДВ юридичними особами III групи, а також поступове збільшення загальної податкової бази після першого шоку війни.

Таким чином доведено, що суб'єкти малого бізнесу формують значну частку доходів бюджетів різних рівнів і є критично важливими для фінансової стабільності територіальних громад.

4. Здійснено оцінку фіскальної ролі єдиного податку. Єдиний податок виявився центральним інструментом реалізації фіскального потенціалу малого

підприємництва. Система групування платників та диференційовані ставки забезпечили відповідність податкового навантаження масштабам діяльності суб'єктів господарювання.

Доведено, що єдиний податок виконує одночасно фіскальну та соціально-економічну функції. Він забезпечує стабільні доходи місцевих бюджетів, стимулює самозайнятність населення, спрощує адміністрування, підтримує участь малого бізнесу в ринкових процесах та сприяє зниженню бар'єрів входу у підприємницьку діяльність.

Водночас виявлено негативні наслідки функціонування системи: використання єдиного податку для мінімізації оподаткування великим бізнесом; нерівномірність податкового навантаження між групами; низький рівень формування соціальних внесків; недостатній рівень цифровізації процедур адміністрування на місцевому рівні.

У цілому встановлено, що ефективність єдиного податку залишається високою, проте потенціал системи не використано повністю.

5. У процесі дослідження зарубіжного досвіду здійснено комплексний аналіз європейської, північноамериканської та азійсько-тихоокеанської моделей оподаткування малого бізнесу. У результаті встановлено, що найуспішніший світовий досвід може бути адаптований в Україні за умов збереження спрощеної системи та паралельного її оновлення.

На основі проведеного дослідження сформовано комплекс практичних пропозицій, зокрема:

- сконцентрувати спрощену систему оподаткування виключно на мікропідприємстві та усунути можливість її використання великим бізнесом;
- запровадити фіксований податковий режим для самозайнятих осіб як базовий механізм легалізації дрібної економічної активності;
- створити перехідний режим оподаткування для підприємств, які досягають межі ССО та збільшують обсяги діяльності;
- розширити стимулюючу функцію податків, передбачивши податкові пільги та інвестиційні стимули;

- поглибити цифровізацію податкового адміністрування через автоматизацію обліку та ризик-орієнтований контроль;
- посилити роль місцевого оподаткування та фінансової підтримки малого бізнесу на рівні громад.

Зазначені заходи сприятимуть поступовому нарощенню податкового потенціалу малого бізнесу, зменшенню тінізації та зміцненню фінансової бази держави.

Отже, результати проведеного дослідження підтвердили визначальну роль малого підприємництва у формуванні фіскальної стійкості держави і довели необхідність модернізації системи його оподаткування через оптимізацію спрощених режимів, цифровізацію адміністрування та активізацію стимулюючих і регіональних механізмів податкової політики. Комплекс запропонованих заходів дозволить створити сприятливі умови для розвитку малого бізнесу та забезпечить зростання його внеску у формування дохідної частини бюджетів України в умовах воєнних та післявоєнних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ангелко І. Роль і місце малого підприємництва в структурі економіки України. *Вісник ХНУ ім. Каразіна*. 2022. №6. Т. 1. С. 110 – 114.
2. Апостолук О.Ю. Напрями вдосконалення оподаткування малого підприємництва в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 7. С. 94.
3. Бобиль В.В., Топоркова О.А. Оподаткування малого бізнесу: нормативно-організаційний аспект. *Review of transport economics and management*. 2019. №1(17). С. 35-47.
4. Валігура В.А., Одайський О.Б., Вакуліч І.П. Управління змінами в спрощеній системі оподаткування: територіальний аспект. *Інноваційна економіка*. 2024. №4. С. 218.
5. Герчаківський С.Д., Сідляр В.В. Ухилення від оподаткування малого і середнього бізнесу: особливості схем в ЄС та проєкція на Україну. *Фінанси України*. 2024. №4. С. 109-126. <https://doi.org/10.33763/finukr2024.04.109>
6. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
7. Державна податкова служба України. «Публічний звіт ДПС 2024». URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/print-888084.html?utm>
8. Десятнюк О., Горват Т. Регулювання фінансової діяльності підприємств в умовах воєнної економіки: поточний стан та прогнози. *Світ фінансів*. 2023. Вип. 2 (75).
9. Дикань В., Фролова Н. Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. *Економіка та суспільство*. 2022. №38.
10. Діденко А.В., Кравець О.В. Тенденції розвитку малого підприємництва в Україні. *Підприємництво та інновації*. 2023. Вип. 27. С. 39-43.
11. Довідка щодо виконання доходів загального фонду місцевих бюджетів за 2020 – 2024 рр. URL: <https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv>
12. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і

середнього підприємництва» від 22.03.2012 р. № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>

13. Звіт про результати аудиту ефективності виконання повноважень органами виконавчої влади в частині реєстрації та обліку платників податків / Рішення Рахункової палати від 11.07.2023 № 14-2; Звіт (рішення Рахункової палати від 01.12.2015 № 10-6).

14. Карнаушенко А., Єфремов А. Грантові програми та їхня роль у повоєнному відновленні України. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2023. № 18. С. 183-195.

15. Кизим М.О., Чечетова-Терашвілі Т.М., Хаустова В.Є. Мале та середнє підприємництво в Україні: особливості та проблеми розвитку. *Бізнес Інформ*. 2019. № 10. С. 301–317.

16. Крисоватий А.І., Валігура В.А. Новації та напрями вдосконалення податкового законодавства України в умовах воєнного стану. *Фінанси України*. 2022. № 6. С. 33-53.

17. Левін В.І. Транспарентність оподаткування малого і середнього бізнесу в контексті євроінтеграційного вектору розвитку України. *Наукові праці НДФІ*. 2015. Вип. 1. С. 138–149.

18. Лещенко Р.М., Наум А.А. Напрями вдосконалення оподаткування малого підприємництва: євроінтеграційний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Випуск 43. С. 72-75.

19. Лойко В.В., Александров Б.В. Підтримка та розвиток малого та середнього бізнесу в Україні в умовах війни. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. 2023. № 1 (11). С.228 – 237.

20. Михайліцька Н.Я., Яцик М.Р. Розвиток малого підприємництва в Україні у період воєнного стану: інструменти фінансової та кадрової безпеки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2023. № 2. С. 45-54.

21. Міца В. В. Малий бізнес як суб'єкт економічної системи регіону. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 20. Ч.

2. С. 123-125.

22. Мурована Т.О. Вітчизняне підприємництво в умовах воєнного стану: основні тенденції та методи підтримки. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 47. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2144/2073>

23. Науменко Н.С., Грабко О.І. Мале та середнє підприємництво в Україні та ЄС: аналіз і порівняльна характеристика. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2021. Вип. 51. С. 18-34. URL: <http://jnas.nbuiv.gov.ua/article/UJRN-0001438397>.

24. Оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. КИЇВ: Програма розвитку ООН в Україні, 2024 рік, 86 с. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-04/undp-ua-smb-2024.pdf>.

25. План пріоритетних дій Уряду на 2024 рік. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-priorytetnykh-dii-uriadu-na-2024-rik-137r-160224>.

26. Платники єдиного податку 3 група 2023. URL: <https://www.golovbukh.ua/article/7104-platniki-dinogo-podatku-3-grupi>.

27. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

28. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України № 7137-д. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39235>.

29. Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва: Указ Президента України від 03.07.1998 № 727/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/727/98>

30. Про схвалення Національної стратегії доходів до 2030 року : Розпорядж. від 27.12.2023 р. № 1218-р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KR231218>.

31. Спрощена система оподаткування: переваги та недоліки. URL: <https://buhplatforma.com.ua/article/7121-sproshchena-sistema-opodatкування>.

32. Тітенко З.М., Коцюрuba О.М. Особливості процесу оподаткування

малого та середнього бізнесу. *Економіка та суспільство*. 2020. Вип. 22. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/87/82>

33. Узагальнююча інформація про обсяг податкових надходжень за період 2019 – 2023 рр. в розрізі суб'єктів господарювання : відповідь від 15.10.2024 р. за № 1009/6/99-00-24-01-04-06 на запит від ДННУ «Академія фінансового управління». Державна податкова служба України. Електрон. текстові дані (1 файл). К., 2024.

34. Черкашин В., Дубровський В. Щодо оцінки досвіду спрощених режимів оподаткування мікро- та малого бізнесу. Аналітична записка ISET. Київ, 2024. 44 с. URL: <https://iset-ua.org/images/Dosvid-zastosuvannya-CCO-ES-final.pdf>

35. Ясинівська І.Ф., Лоек Я.Д. Фінансовий стан малих підприємств: проблеми, тенденції, перспективи. *Бізнес-інформ*. 2022. № 8. С. 95 – 101.

36. Canada Revenue Agency. Scientific Research and Experimental Development (SR&ED) tax incentives. URL: <https://www.canada.ca/en/revenue-agency/services/scientific-research-experimental-development-tax-incentive-program.html>

37. Eurostat. Micro & small businesses make up 99% of enterprises in the EU. Eurostat News Release, 25 October 2024. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20241025-1>

38. EY. How jurisdictions in Asia-Pacific invite businesses from around the world. London: EY, 2023. URL: https://www.ey.com/en_cz/insights/tax/how-jurisdictions-in-asia-pacific-invite-businesses-from-around-the-world

39. Internal Revenue Service. Limited Liability Company (LLC). URL: <https://www.irs.gov/businesses/small-businesses-self-employed/limited-liability-company-llc>

40. Krysovaty A., Valihura V., Horyn V., Sydor I., Kramar I., Shulichenko V. Simplified taxation regimes for small and medium-sized enterprises: experience of EU countries and transformation in Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2025. 4(63). 47–62.